

Karolina Strzemecka

KONTRAKTY JAKO ELEMENT ISLAMSKIEGO SYSTEMU FINANSOWEGO

Wprowadzenie

Nie jest łatwo zdefiniować, czym tak na prawdę jest religia, ponieważ dla każdej osoby ma ona całkowicie inne znaczenie. Wszyscy ludzie mają względem swojego wyznania stosunek emocjonalny, toteż trudno im spojrzeć na nie z dystansu. Ogólnie za religię uznaje się swoistego rodzaju relację między człowiekiem a dość szeroko pojętą strefą sacrum. W przypadku wielu przekonań oraz systemów religijnych trudno nawet mówić o Bogu, ponieważ nie uznaje się w nich specjalnej uosobionej siły, panującej nad całym światem. Pomimo jednak występowania oraz rozwoju wielu systemów religijnych, od niepamiętnych czasów jedna kwestia pozostawała niezmienna – religia zawsze odgrywała znaczącą rolę w kształtowaniu życia ludzkości, miała także duży wpływ na rozwój geopolityczny oraz ekonomiczny świata. Obecnie mamy nadal do czynienia z wieloma religiami, które do pewnego stopnia kształtują życie naszych społeczeństw – najistotniejszymi z nich są: chrześcijaństwo, hinduizm, buddyzm, judaizm, taoizm oraz islam. Żadna z wyżej wymienionych religii nie ma jednak tak silnego wpływu na normy życia społecznego, religijnego i ekonomicznego, jak islam.

Praca ta ma na celu przedstawienie charakterystyki kontraktów stanowiących podstawę oraz główne narzędzie funkcjonowania islamskiego systemu finansowego. Wiedza dotycząca zasad funkcjonowania kontraktów w świecie islamu umożliwi dogłębne zrozumienie zasad funkcjonowania podstawowych produktów bankowych obecnych w islamskim systemie bankowym.

W pierwszej części pracy przedstawione zostały informacje związane z powstaniem islamskiego systemu ekonomicznego, z naciskiem na tematykę prawa *Szariat*, które stanowi jego podstawę. Kolejna część pracy opisuje zasady funkcjonowania tego systemu, omawiając stosowane w nim rozwiązania oraz koncepcje. Trzecia część pracy stanowi omówienie najczęściej stosowanych rozwiązań finansowych (kontraktów) w islamskim systemie finansowym, pozwalając jednocześnie zrozumieć

dogłębnie metodologię ich funkcjonowania. Ostatnia część pracy stanowi zakończenie, w którym podjęta została próba podsumowania omawianej tematyki.

1. Islamski system ekonomiczny

Islam jest religią monoteistyczną, założoną przez Mahometa. Samo słowo „islam” w języku arabskim oznacza poddanie się bogu. Celem nauczania proroka Mahometa oraz celem tej religii samej w sobie – miało być zjednoczenie wszystkich plemion arabskich w jedną, wielką rodzinę muzułmańską, jednak z biegiem stuleci została ona spopularyzowana na całym świecie. Obecnie jest to druga pod względem liczby wyznawców religia – około 20% ludności świata to wyznawcy islamu¹. Na rysunku 1 przedstawione zostało geograficzne rozmieszczenie wyznawców wyżej wymienionej religii.

Za ostatniego proroka islamu uznaje się Mahometa, a za ostatnią objawioną księgę Koran. Nauka Mahometa zdobywała sobie pierwszych zwolenników najpierw wśród plemion zamieszkujących Półwysep Arabski. Z biegiem lat plemiona te zaczęły dawać początek państwu muzułmańskiemu, czyli tzw. kalifatowi. Kalifowie, władcy nowej państwowości, prowadzili wiele podbojów, zwiększając zakres swojego państwa i jednocześnie zasięg wyznawanej religii muzułmańskiej, którą starali się narzucać podbitym ludom. Wiele plemion decydowało się na przyjęcie tej religii dobrowolnie, uznając jej całkowitą słuszność. Po latach podbojów islam zapanował na Bliskim Wschodzie, jak również w północnej Afryce i na Półwyspie Iberyjskim².

Koran jest nie tylko najważniejszą religijną księgą islamu, lecz także swojego rodzaju wyznacznikiem norm postępowania oraz życia każdego muzułmanina. Zawiera on cztery rodzaje przepisów, które powinny być przestrzegane przez wyznawców islamu:

- przepisy dotyczące postaw religijnych wiernych;
- przepisy regulujące rytualne obowiązki;
- przepisy moralne;
- przepisy regulujące stosunki społeczne, międzyreligijne, rodzinne itp.³

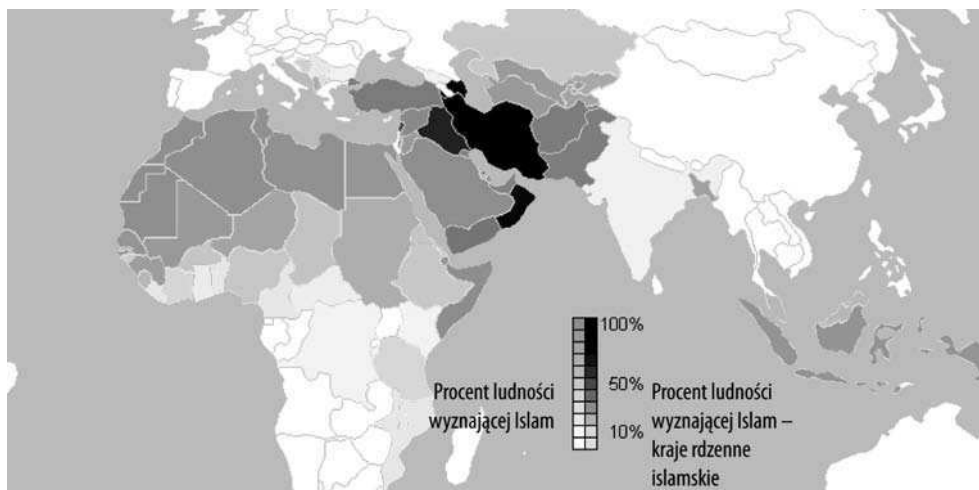
Przed Mahometem, Allah miał zesłać wielu innych proroków, wśród nich Adama, Abrahama, Mojżesza i Jezusa. Jednak zawarte w Koranie objawienie ma stanowić ostateczne i niezmiennie przesłanie boga do ludzi. Islam jest uważany przez

¹ Sardar Z., *What do muslims believe?*, Granta Books, Londyn 2006, s. 41 i nast.

² Esty B.C., *Introduction to Islamic Finance*, Harvard Business School, Harvard 2000, s. 2 i nast.

³ Ahmed A.S., *Islam today*, I.B. Taurus Publishers, Londyn 2004, s. 231.

wyznawców za trzecią (po judaizmie i chrześcijaństwie) i ostateczną religię objawioną. Jest obecnie drugą (po bahaizmie), najszybciej rozwijającą się pod względem liczby wiernych, dużą religią światową.

Rysunek 1: Geograficzne rozmieszczenie wyznawców islamu

Źródło: *Restructuring options for CEE Banks*, Ernst & Joung Report – internal, Juli 2011, p. 76.

Każdy muzułmanin ma w ciągu swojego życia spełnić pięć obowiązków – zwanych także pięcioma filarami islamu. Zalicza się tutaj:

- 1) wyznanie wiary – stanowi ono akt włączenia danej jednostki do wspólnoty muzułmańskiej, uznaje się je za warunek wystarczający do uznania jednostki za pełnoprawnego muzułmanina;
- 2) modlitwa – powinna być odmawiana pięć razy dziennie, każdy muzułmanin powinien w momencie jej odprawiania być zwrócony twarzą w stronę Mekki;
- 3) jałmużna – każdy wyznawca islamu zobowiązany jest do przekazania części swoich dochodów (zazwyczaj jest to 2,5%) na cele związane z pomocą dla najbardziej potrzebujących – obowiązek ten uznaje się za jeden z największych podatków „socjalnych”;
- 4) post – podczas każdego dziewiątego miesiąca (Ramadan) wyznawcy islamu powstrzymują się od jedzenia oraz picia od wschodu do zachodu słońca;
- 5) pielgrzymka do Mekki – każdy muzułmanin powinien przynajmniej raz w życiu odbyć pielgrzymkę do Mekki – o ile pozwala mu na to sytuacja materialna; w przypadku braku odpowiednich środków finansowych, wspólnota lub rodzina deleguje jedną osobę, która odbywa taką podróż w ich wspólnym imieniu⁴.

⁴ *Encyklopedia PWN*, PWN, Warszawa 1975, s. 305.

Islam uznawany jest za religię wszechobejmującą i takie jest też prawo, które się z niego wywodzi. W przeciwieństwie do chrześcijańskiego Zachodu – na terenie którego kwestie prawne były zawsze tworem kreowanym przez człowieka oraz odpowiednio modyfikowanym, w zależności od zmieniającej się sytuacji oraz czasów – w islamie źródłem aktów prawnych jest boskie prawo *Szariat*, będące integralną częścią wierzeń oraz religii.

Koran jest najważniejszym źródłem Szariatu. Islam głosi, że bóg może być uznawany za jedyne prawo dawcę, człowiek nie ma takiej władzy i powinien podporządkować się prawu boskiemu. Nawet w momencie, w którym nie istnieje struktura geopolityczna państw – wyznawców islamu, obowiązuje przestrzeganie *Szariatu*, gdyż tylko postępowanie według zamieszczonych tam zasad ma zapewnić przetrwanie religii, tradycjom oraz muzułmańskiej społeczności.

Prawo *Szariat* jest systemem prawnym, który swoje źródło ma w religii, wierzeniach oraz objawieniach boga. Jest to swoistego rodzaju spis nakazów, zakazów, sugestii oraz wzorów do naśladowania, które mają służyć wyznawcom jako wskazówki umożliwiające zbliżenie się do boga oraz spełnienie jego woli. Wszystkie prawa wywodzące się z Koranu oraz innych świętych pism i tradycji w społeczeństwie muzułmańskim noszą nazwę *Szariat*. Słowo „*shariah*” (*Szariat*) pochodzi od arabskiego określenia „droga” – prawo to ma na celu umożliwienie wyznawcom osiągnięcia szczęścia zarówno w życiu doczesnym, jak i przyszłym. Islam, a co za tym idzie – wywodzące się z niego prawo, nie dokonuje podziału na życie ziemskie oraz duchowe. Życie oraz egzystencja w obu wyżej wymienionych sferach traktowane jest jako jedność, obie sfery uzupełniają się. Prawo *Szariat* ma na celu integrację ludzkich potrzeb, pragnień oraz zamierzeń – zarówno w sferze życia teraźniejszego, jak i duchowego.

Wszelkie działania muzułmanina, we wszystkich dziedzinach życia podlegają ocenie boga, powinien on kierować się w swoim życiu zasadami przedstawionymi w prawie *Szariat*, gdyż wskazuje ono, co jest zakazane z religijnego punktu widzenia – *haram*, a co dozwolone – *halal*. Z tego też względu kolejne pokolenia wyznawców nie mogą w żaden sposób przekształcać prawa *Szariat*, muszą natomiast przystosować się do niego – aby nie łamać praw w nim zawartych⁵.

Szariat i zawarte w nim przepisy stanowią swoistego rodzaju ideał – do którego dąży się przez całe życie – oraz wskazówki, jak funkcjonować w doskonałej zgodzie z prawami boskimi. Dla osoby wierzącej wypełnianie obowiązków, rytuałów oraz przestrzeganie tradycji wynikających z islamu nie jest tylko kwestią związaną z pobudkami sumienia czy przesłankami religijnymi, które mają zagwarantować

⁵ Sardar Z., *What do muslims ...*, op.cit., s. 70 i nast.

życie po śmierci. Z tego też względu Koran oraz inne święte pisma regulują każdy aspekt życia muzułmanina – ma to ułatwić oraz usprawnić poszukiwania właściwej ścieżki w życiu każdego z wyznawców. Tylko ich bezwzględne przestrzeganie zapewnić ma szczęście w życiu przyszłym, jak i doczesnym.

Prawo boskie reguluje wszystkie sprawy – począwszy od kwestii najbardziej intymnych, poprzez prawo cywilne, międzynarodowe, aż po zagadnienia społeczne, polityczne i gospodarcze⁶. Także kwestie ekonomiczne w krajach muzułmańskich opierają się na zasadach wywodzących się z islamu. Ich korzenie odnaleźć możemy w Koranie, tradycjach muzułmańskich przekazywanych z pokolenia na pokolenie, zwanych *hadis*, oraz przekazach o życiu proroka Mahometa. Właśnie do tych trzech źródeł odwoływano się w celu uregulowania działalności ekonomiczno-gospodarczej od początków działania państwa muzułmańskiego. Mają one także swoje odzwierciedlenie w prawie *Szariat*.

Z biegiem lat, biorąc pod uwagę postępujący rozwój gospodarczy na świecie, teoretycy islamu zdecydowali się na podjęcie próby stworzenia podstaw systemu nowoczesnej gospodarki, którego podstawę stanowić będzie religia muzułmańska. Z tego względu stworzono pięć zasad, które stanowiły i nadal stanowią podstawę do budowy takiego systemu oraz rozwoju ekonomiczno-gospodarczego krajów muzułmańskich:

- 1) przepisy dotyczące prowadzenia działalności gospodarczej, zawarte w Koranie muszą być bezwzględnie przestrzegane;
- 2) dozwolone jest prowadzenie każdego typu działalności ekonomiczno-handlowej, którą uważa się za zgodną z prawem religijnym;
- 3) niezbędne jest zachowanie równowagi między interesem całego społeczeństwa a dobrem jednostki; powiązane jest to z prawami dotyczącymi własności prywatnej (islam stanowi, że ziemia oraz wszystko co znajduje się na jej powierzchni należy do boga; bóg jednak wyposażył człowieka w wolną wolę i pozwolił na użytkowanie wszystkich dóbr ziemi, tak aby zaspokajać ludzkie potrzeby i nie naruszać oraz nie ingerować w prawa innych ludzi; własność społeczna ma służyć i być użyteczna wszystkim ludziom, natomiast jej przekształcanie we własność prywatną może spowodować szkody odczuwalne przez całe społeczeństwo);
- 4) pomoc skierowana do jednostek słabszych jest obowiązkiem społeczeństwa muzułmańskiego; za jednostki wymagające wsparcia uważa się: sieroty, osoby bezrobotne, kaleki itp.;
- 5) w społeczeństwie islamskim obowiązuje wolność gospodarcza – każdy obywatel może sam, swobodnie dokonać wyboru zawodu, pracy, jaką chce wykonywać,

⁶ *Wielka Encyklopedia PWN*, WN PWN, Warszawa 2003.

oraz metody zarabiania pieniędzy; obowiązuje także wolność posiadania i dysponowania środkami finansowymi; wszystkie jednak podejmowane zawody, działalność gospodarcza oraz sposoby rozdysponowywania środków pieniężnych muszą być zgodne z prawem boskim⁷.

Wymienione wyżej zasady stanowiły podstawę do wybudowania sprawnie działającego systemu ekonomicznego w krajach islamskich. Z jednej strony jest to system nowoczesny, o założeniach podobnych do tych, które funkcjonują w innych krajach i na innych kontynentach, z drugiej natomiast strony jest to system oparty na założeniach religijnych, szanujący prawo boskie oraz jego wymogi.

Analizując podstawowe założenia oraz zasady islamskiego systemu ekonomicznego zauważyć można, że prawa własności oraz kwestie dotyczące prowadzenia wszelkiej działalności – społecznej i gospodarczej – uznaje się za niezwykle ważne. Założenia prawa *Szariat* mają na celu zapewnienie ochrony jednostek gospodarczych, podmiotów społecznych, jak również prowadzonych przez te jednostki działań przed wszelkiego rodzaju wyzyskiem lub niesprawiedliwością, jaka może wyniknąć podczas egzekucji i przeprowadzania różnego rodzaju działań. W systemie islamskim za zabronione uznaje się takie elementy, jak: *Riba* – czyli wszelkiego rodzaju odsetki oraz oprocentowanie, dąży się do całkowitego wyeliminowania dwuznaczności i elementu niepewności z kontraktów oraz działań społeczno-biznesowych (*Gharar*) i wszelkich innych form wyzysku.

Bazę, zarówno do działań społecznych, jak i ekonomiczno-finansowych stanowią kontrakty (są one fundamentem prowadzenia wszelkiej działalności w krajach islamskich), z tego też względu wyżej wymienione zasady, dotyczące eliminacji *Riba* oraz *Gharar*, muszą także zostać zaimplementowane w umowach dotyczących zarówno transakcji finansowych, jak i handlowych. Transakcję finansową uznaje się za ważną nie tylko w momencie, gdy nie zawiera elementu *Riba* oraz *Gharar* – nie powinna ona także dotyczyć działalności o charakterze zabronionym – czyli *Qimar* (hazard) oraz *Myisur* (działania, które mogą doprowadzić do zaistnienia oszustwa).

W świetle wyżej wymienionych zakazów niedopuszczalny jest handel obligacjami, oprocentowanie transakcji finansowych, pożyczek i oszczędności, prowadzenie działalności o charakterze hazardowym itp.⁸

Zakaz dotyczący elementu *Riba* nie jest powiązany z żadną teorią ekonomiczną – wynika on jedynie z wersetów Koranu. Zakazując prowadzenia działalności z uwzględnieniem *Riby* Allah dążył do zapobieżenia sytuacji, w której w wyniku udzielenia pożyczki podmiot uzyskuje dodatkowe korzyści finansowe. W ujęciu

⁷ Sardar Z., *What do muslims...*, op.cit., s. 47.

⁸ Presley R.J., *Islamic economy: the emergence of new paradigm*, Princeton University Press, Princeton 1995, s. 151 i nast.

historycznym udzielanie pożyczek oraz uzyskiwanie z tego tytułu dodatkowych przychodów było zdecydowanie zabronione. W islamie uznawano pieniądź za środek ułatwiający prowadzenie transakcji wymiany, a nie za obiekt, który powinien być sam w sobie pożądanym. Z tego też względu transakcje pieniężne, mające na celu uzyskanie z tego tytułu dodatkowych środków finansowych, uznawano za niezgodne z literą Koranu. Prawo *Szariat* podkreśla, że zarobek oraz korzyści finansowe powinno się osiągać na drodze przeprowadzania transakcji handlowych (kupna, sprzedaży), a nie za pomocą transakcji zawierających w sobie element *Riba*.

Poza elementem *Riba*, którego stosowanie w islamskim systemie ekonomicznym jest niedozwolone, kolejnym tego typu punktem jest *Gharar*, który uznaje się za drugi co do ważności element, mający znaczny wpływ na kształt kontraktów finansowych w świecie muzułmańskim. Za *Gharar* uznaje się wszelkiego rodzaju problemy komunikacyjne, brak symetrycznych oraz transparentnych informacji lub odpowiedniego systemu kontroli względem danego przedsięwzięcia bądź kontraktu. Przykładem wystąpienia elementu *Gharar* jest sytuacja, w której jedna ze stron kontraktu dysponuje istotnymi informacjami dotyczącymi przedsięwzięcia oraz jego powodzenia, jednak nie dzieli się posiadaną wiedzą z pozostałymi partnerami biznesowymi. Za *Gharar* uznaje się także niekiedy zawieranie transakcji sprzedaży względem przedmiotów, które jeszcze nie istnieją, nie zostały wyprodukowane lub nie znajdują się jeszcze w posiadaniu podmiotu sprzedającego (a kwestię dotyczącą wyżej wymienionego wejścia w posiadanie uznaje się za dość niepewną). Biorąc pod uwagę to, że wszelkie działania biznesowe w krajach islamskich mają opierać się na sprawiedliwości oraz transparentności, prawo *Szariat* traktuje każdą niepewność co do ilości, jakości oraz generalnie istnienia przedmiotów kontraktu za element *Gharar* i dąży do jego całkowitego wyeliminowania. Eliminacja ta zostaje zazwyczaj przeprowadzona przez wprowadzenie do kontraktu bardzo dokładnego opisu dóbr, jakie mają np. zostać zakupione (sprzedane) – ma to na celu uniknięcie wystąpienia dwuznaczności oraz niejasności. Jedną z implikacji dotyczących wprowadzenia zakazu dotyczącego wykorzystywania elementu *Gharar* jest dążenie do eliminacji działań spekulacyjnych oraz hazardowych z islamskiego systemu ekonomicznego. Działania te zawierają niesymetryczne informacje, nadmierną niepewność, ryzyko oraz brak możliwości sprawowania nad nimi kontroli. Analizie pod względem występowania *Gharar* poddano działania oraz transakcje dokonywane na giełdzie papierów wartościowych. Uznano jednak, że transakcje tam zawierane nie opierają się tylko i wyłącznie na spekulacji – lecz głównie na analizie zmiennych ekonomicznych, analizie fundamentalnej, technicznej, wiedzy dotyczącej stanu gospodarki itp., zawierają w sobie niewielki oraz możliwy do wyeliminowania (właśnie przez przeprowadzenie odpowiednich analiz) element ryzyka. Z tego

też względu islamski system ekonomiczny nie zabrania prowadzenia działalności na giełdach papierów wartościowych⁹.

3. Kontrakty stosowane w islamskim systemie ekonomicznym

Każde działanie o charakterze gospodarczym, mające miejsce w ramach otaczającego nas systemu ekonomicznego, może zostać uznane za kontrakt zawierany między dwiema stronami – przedstawicielami. Analizując w ten sposób system gospodarczy uznaje się, że każdy instrument finansowy jest także kontraktem, którego warunki zostały odpowiednio wcześniej określone, definiują one profil ryzyka związanego ze stosowaniem danego instrumentu, jak również potencjalne zyski i okres, na jaki dany instrument finansowy zostanie wystawiony.

System finansowy w krajach islamskich bazuje także na kontraktowej metodzie działania. W islamie kontrakt oraz zasady jego funkcjonowania określone są w prawie *Szariat*. Prawo to definiuje, jakie cechy oraz założenia może mieć kontrakt lub umowa oraz jakie działania nie mogą być podejmowane. W świecie islamskim, decydując się na podjęcie działalności gospodarczej, współpracę z innymi podmiotami lub jakiegokolwiek inne działania, decydujemy się jednocześnie na zawarcie umowy (kontraktu). W tej sytuacji, w systemach ekonomicznych innych niż islamski, strony, które mają zamiar zawrzeć kontrakt, ustalają jego warunki oraz założenia. W islamie nie podejmuje się tego typu działań – decydując się w tym systemie na zawarcie kontraktu, partnerzy zawierają jeden z wielu, zdefiniowanych przez prawo oraz standardowych typów kontraktów. Zawierając określonego typu umowę, prawa oraz obowiązki stron są znane i żadne dodatkowe ustalenia nie muszą zostać dokonane. Stosowanie tego typu systemu pozwala kontrolować, a z drugiej strony daje pewność, że transakcje oraz umowy są zawierane oraz przeprowadzane zgodnie z prawem *Szariat*¹⁰.

Głównym założeniem dotyczącym kontraktów w reżimie islamskim jest stwierdzenie, że jeśli kontrakt nie zawiera w swojej treści takich elementów, jak *Riba* (oprocentowanie, odsetki) *Gharar* (element niepewności) oraz *Maysir* (hazard), to tego typu umowę uznaje się za ważną i obowiązującą (o ile nie koliduje ona z żadnymi

⁹ Thomas A., *Interest in Islamic Economics – understanding Riba*, Routledge, Taylor & Francis Group, New York 2006, s. 55 i nast.

¹⁰ Udovitch L.A., *Partnership and Profit in Medieval Islam*, Princeton University Press, Princeton 1970, s. 266 i dalsze.

innymi, obowiązującymi założeniami prawnymi). Przykładem tego typu sytuacji może być umowa dotycząca produkcji alkoholu. Mimo że nie zawiera ona w swojej treści elementu *Riba* (oprocentowania) i *Gharar* (asymetrycznej informacji), to z punktu widzenia prawa *Szariat* umowa tego typu nie jest ważna, gdyż dotyczy produkcji alkoholu – czyli wyrobu zabronionego przez islam¹¹.

3.1. Rodzaje kontraktów stosowanych w systemie islamskim

Działanie islamskiego systemu ekonomicznego opiera się na zestawie kontraktów o charakterze bazowym, stanowiących podstawę do kreowania bardziej wyrafinowanych instrumentów finansowych. Stosowane w tym systemie kontrakty zostały podzielone i pogrupowane ze względu na ich funkcje oraz cel zastosowania w systemie gospodarczym i finansowym. Kontrakty dotyczące transakcji handlowych oraz biznesowych mogą zostać posegregowane na trzy kategorie.

- 1) Kontrakty transakcyjne – dotyczą transakcji gospodarczych, mają na celu umożliwienie oraz ułatwienie działań związanych z wymianą, sprzedażą oraz handlem dóbr oraz usług. Podstawowe kontrakty o charakterze transakcyjnym obejmują działania handlu lub wymiany, które mogą mieć miejsce w czasie teraźniejszym lub przyszłym, dotyczyć mogą wymiany barterowej lub wymiany dóbr w zamian za środki pieniężne bądź za „obietnicę” zapłaty w terminie przyszłym.
- 2) Kontrakty finansowe – dzięki tego typu instrumentom możliwe jest udzielenie podmiotom wymaganej przez nie pomocy finansowej (np. pożyczki bez oprocentowania), ułatwiają one także w znacznym stopniu finansowanie kontraktów o charakterze transakcyjnym. Kontrakty te dają możliwość wykreowania swoistego rodzaju porozumień między inwestorami a przedsiębiorcami – porozumienia te mają na celu mobilizację oraz gromadzenie funduszy na konkretne przedsięwzięcia inwestycyjne.
- 3) Kontrakty pośrednictwa – mają na celu zwiększenie transparentności oraz wydajności egzekucji kontraktów o charakterze transakcyjnym oraz finansowym. Kontrakty tego typu wyposażają przedstawicieli poszczególnych stron kontraktu w narzędzia umożliwiające przeprowadzenie działań o charakterze pośrednictwa lub zaoferowania odpłatnych usług o charakterze ekonomiczno-gospodarczym. Do tego typu kontraktów zalicza się: *Kifala* (gwarancja), *Musharakah* (*equity partnership*), *Takaful* (ubezpieczenia), *Jo'ala* (odpłatne usługi) itp.¹²

¹¹ Kassim Z.A.M., *The Islamic Way of Insurance. Contingencies*, Singapur 2005, s. 34.

¹² Iqbal Z., Mirakhor A., *An introduction to Islamic Finance – theory and practice*; Wiley Finance, Singapore 2007, s. 55 i dalsze.

Kontrakty transakcyjne

Islam, jak również cały system ekonomiczny oparty na tej religii, kładzie bardzo duży nacisk na promowanie i rozwój działalności o charakterze gospodarczym oraz handlowym. Za działalność handlową uznaje się nie tylko sprzedaż oraz wymianę aktywów rzeczowych, lecz także działalność mającą na celu sprzedaż bądź odstępowanie praw do użytkowania oraz korzystania z wyżej wymienionych aktywów. Za kontrakty transakcyjne o charakterze bazowym uznaje się umowy dotyczące wymiany towarów, sprzedaży aktywów lub praw do ich użytkowania. Umowy dotyczące sprzedaży lub wymiany dóbr prowadzą do zmiany praw własności, natomiast kontrakty traktujące o użytkowaniu aktywów prowadzą jedynie do czasowego przekazania praw do korzystania z danego dobra. Tego typu kontrakty stanowią podstawę działalności handlowej w islamskim systemie ekonomicznym. Wszystkie pozostałe typy umów transakcyjnych są swoistego rodzaju pochodnymi kontraktów wymiany oraz sprzedaży aktywów.

Kontrakt sprzedaży jest kontraktem trudnym do sklasyfikowania – występuje wiele jego odmian, które można podzielić ze względu na: rodzaj aktywów lub usług, którego dany kontrakt dotyczy, rodzaj płatności oraz warunki dotyczące dostawy aktywów, na które dany kontrakt opiewa.

Analizując kontrakty sprzedaży ze względu na rodzaj aktywów lub usług, jakie one obejmują, wyróżnia się sześć typów umów.

- 1) *Bay'* – sprzedaż nieruchomości lub towaru (ruchomego lub nieruchomego) innemu podmiotowi w zamian za ustaloną wartość pieniężną (cenę).
- 2) *Sarf* – wymiana (sprzedaż) środków pieniężnych w zamian za inne środki pieniężne (np. walutę innego kraju).
- 3) Wymiana barterowa – wymiana towarów w zamian za inne towary, bez użycia środków pieniężnych.
- 4) *Bay' al-Dayn* – sprzedaż posiadanego zadłużenia.
- 5) *Bay' al-Salam* – sprzedaż towarów za które płatność odbywa się w trybie *spot*, natomiast termin dostawy jest odroczoney.
- 6) *Bay al-Istisnah* – sprzedaż na zamówienie z odroczoney terminem dostawy. Głównym założeniem tego typu transakcji sprzedaży jest przyjęcie, że przedmiot, którego zakupu dotyczy kontrakt, w momencie jego zawierania jeszcze nie istnieje, zostanie on wykonany po podpisaniu umowy oraz dokonaniu płatności.

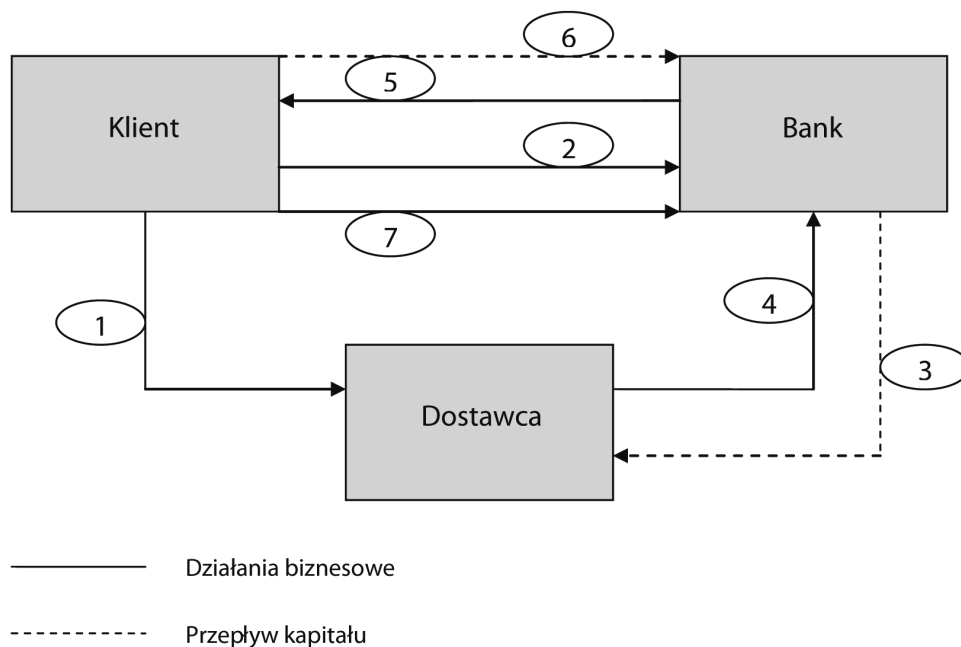
Innym typem kontraktów należącym do kategorii kontraktów transakcyjnych jest kontrakt dotyczący sprzedaży praw do użytkowania aktywów – czyli leasing – *Ijarah*. Słowo *Ijarah* znaczy w dosłownym tłumaczeniu – użyczać czegoś za opłatą. Kontrakt tego typu uznaje się za kontrakt sprzedaży – nie jest to jednak sprzedaż majątku rzeczowego, jest to transakcja sprzedaży *usufruct* – czyli praw do

użytkowania majątku przedstawionego w umowie w określonym przedziale czasowym. Polega ona na użyczeniu przedmiotu leasingu leasingobiorcy w określonym w umowie okresie – za użytkowanie wyżej wymienionego przedmiotu leasingobiorca uiszcza regularne opłaty względem leasingodawcy. Kontrakt tego typu ma określone ramy obowiązywania – po jego wygaśnięciu przedmiot leasingu zostaje zwrócony leasingodawcy. Założenia kontraktu *Ijarah* są bardzo podobne do stosowanej w innych systemach ekonomicznych formy leasingu operacyjnego. Główne założenia określające tego typu kontrakt przedstawiono poniżej.

- Leasingodawca musi być właścicielem przedmiotu leasingu. Jest on także zobowiązany do zapewnienia odpowiednich zabezpieczeń przedmiotu leasingu, takich jak ubezpieczenie, odpowiada także finansowo za ewentualne zmiany lub dopłaty, jakie mogą wystąpić w związku z zapewnieniem zabezpieczeń (ubezpieczenie), zobowiązany jest też do uiszczania opłat związanych z kosztami podstawowego utrzymania przedmiotu leasingu, opłatami celnymi itp.
- *Ijarah* jest kontraktem traktującym o wykorzystywaniu przedmiotu leasingu, a nie jego zużyciu (konsumpcji), z tego też względu jednym z podstawowych założeń tego typu umów jest stwierdzenie, że przedmiotem leasingu nie może być rzecz, która może podlegać procesowi zużycia, konsumpcji lub psucia się, z tego też względu w tego typie umowy nie mogą być wykorzystane środki finansowe, żywność, paliwa, amunicja itp.
- Czas obowiązywania kontraktu musi być dokładnie określony.
- Ze względu na to, że właścicielem przedmiotu leasingu pozostaje przez cały czas trwania umowy leasingodawca, wszystkie koszty wynikające z faktu posiadania danego przedmiotu ponosi leasingodawca, natomiast koszty wygenerowane przez użytkownika przedmiotu leasingu są kosztami ponoszonymi przez leasingobiorcę. Przykładem tego typu operacji jest sytuacja, w której podmiot A oddaje w leasing podmiotowi B nieruchomości. Podatki odnoszące się do danej nieruchomości powinny zostać uregulowane przez leasingodawcę, czyli podmiot A, natomiast opłaty związane ze zużyciem wody, elektryczności itp. przez leasingobiorcę, czyli podmiot B.
- Leasingobiorca nie może wykorzystywać przedmiotu leasingu do celów innych niż te, które zostały określone w kontrakcie.
- Leasingobiorca ponosi odpowiedzialność finansową w przypadku wystąpienia szkód w przedmiocie leasingu, w momencie gdy zostały one spowodowane przez niewłaściwe wykorzystanie przedmiotu lub zaniedbanie leasingobiorcy. Szkody powstałe bez udziału leasingobiorcy powinny zostać pokryte przez właściciela przedmiotu, czyli leasingodawcę

- Opłata pobierana przez leasingodawcę od leasingobiorcy z tytułu przekazania praw do użytkowania przedmiotu leasingu nie może zostać zmieniona. W przypadkach, gdy umowa leasingu dotyczy długiego okresu, przewiduje się zawarcie w kontrakcie klauzuli stwierdzającej, że po upływie konkretnego czasu opłata zostanie podwyższona np. o 5% ze względu na zmieniające się warunki rynkowe itp.¹³

Struktura oraz generalna zasada funkcjonowania kontraktu *Ijarah* została przedstawiona na rysunku 2.

Rysunek 2. Struktura oraz schemat działania kontraktu *Ijarah*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A.J. Ali, *Islam and business: cross-cultural and cross-national...*, op.cit., s. 81.

Działanie nr 1. Klient identyfikuje Dostawcę, który dysponuje środkami, jakich Klient potrzebuje, zbiera informacje dotyczące towarów, łącznie z ofertą cenową.

Działanie nr 2. Klient kontaktuje się z Bankiem w celu zawarcia kontraktu *Ijarah*, zobowiązuje się do przejęcia towaru w leasing po jego zakupieniu przez Bank.

¹³ Ali A.J., *Islam and business: cross-cultural and cross-national perspectives*, International Business Press, Londyn 2004, s. 106 i dalsze.

Działanie nr 3. Bank dokonuje zakupu towarów (przekazanie środków finansowych) od wskazanego przez Klienta Dostawcy.

Działanie nr 4. Dostawca przekazuje prawa własności względem towarów Bankowi.

Działanie nr 5. Bank oddaje zakupiony towar w leasing Klientowi – przekazane zostaje prawo do czasowego użytkowania danego podmiotu.

Działanie nr 6. Klient uiszcza opłaty z tytułu kontraktu *Ijarah* przez określony w danym kontrakcie okres.

Działanie nr 7. Po zakończeniu trwania okresu leasingu przedmiot leasingu zostaje zwrócony do właściciela, czyli do Banku.

W systemie islamskim występuje także możliwość zakupu przez leasingobiorcę przedmiotu leasingu – tego typu umowa nosi nazwę *Ijarah wa qtina*. Jest to kontrakt o bardzo zbliżonych zasadach funkcjonowania do standardowego kontraktu *Ijarah*, różnica polega na tym, że *Ijarah wa qtina* składa się z dwóch umów: standardowej umowy *Ijarah* oraz kontraktu dodatkowego, w którym leasingodawca zobowiązuje się do sprzedania przedmiotu leasingu leasingobiorcy. Bez względu na czas trwania samego kontraktu leasingu, potencjalna cena, za jaką przedmiot leasingu ma zostać sprzedany, zostaje dokładnie określona. Drugi kontrakt składowy umowy *Ijarah wa qtina* jest swoistego rodzaju kontraktem opcyjnym, gdyż leasingobiorca może, ale nie musi, dokonać zakupu przedmiotu leasingu.

W wielu przypadkach leasingu dochodzi do opóźnień związanych z uiszczeniem opłat dotyczących użytkowania przedmiotu leasingu. Prawo *Szariat* zabrania nakładania karnych opłat lub odsetek na podmioty, które dopuszczają się tego typu wykroczeń. Rozwiązaniem tego problemu, stosowanym nie tylko w przypadku produktu leasingu, lecz także opóźnień związanych z egzekucją innych kontraktów, są klauzule zawarte w umowach, stwierdzające, że w razie tego typu opóźnień podmiot nie wywiązujący się z umowy zobowiązany jest do wpłaty określonej sumy środków finansowych na konto instytucji charytatywnej. Wysokość opłaty uzależniona jest od okresu opóźnienia, rodzaju kontraktu itp. Stosowanie tego typu sankcji dozwolone jest przez islam, gdyż służy dobru społeczności oraz ma na celu pomoc potrzebującym¹⁴.

Kontrakty finansowe

Islamski system ekonomiczny posiada, podobnie jak inne systemy finansowe, pełną paletę wielu różnych produktów finansowych. Umożliwiają one alokację środków w wielu rodzajach inwestycji oraz przedsięwzięć oferujących zróżnicowany

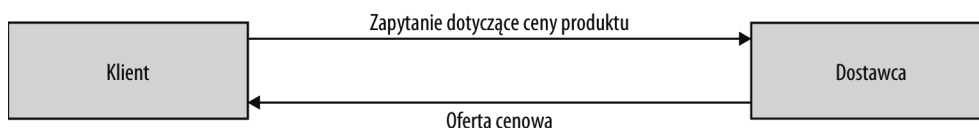
¹⁴ Zob. www.accountancy.com.pk.

poziom ryzyka. Najpopularniejszym, a zarazem najczęściej wykorzystywanym kontraktem w omawianym systemie jest kontrakt *Murabahah*, który określić można mianem kontraktu dotyczącego produktu pożyczki.

Kontrakty o tej charakterystyce są jednymi z najbardziej popularnych umów sprzedaży (zakupu) towarów oraz usług przy wykorzystaniu dodatkowego finansowania. Głównym założeniem jest stwierdzenie, że podmiot finansujący zapewnia środki finansowe, mające umożliwić zakup określonego produktu np. surowców niezbędnych do produkcji itp., które przekazywane są następnie przedsiębiorcy, który nie dysponował odpowiednimi zasobami, aby takowego zakupu dokonać. Podmiot finansujący wraz z przedsiębiorcą korzystającym z finansowania uzgadniają, że podmiot finansujący powinien uzyskać dodatkowe korzyści z tytułu użyczenia kapitału. „Marża za użyczenie kapitału” zostaje dodana do sumy, jaka została zainwestowana w towary zakupione dla przedsiębiorcy. W tej sytuacji jednak przedsiębiorca nie może, tak jak jest to w przypadku standardowego kredytu, zwrócić użyczonych środków finansowych powiększonych o „marżę”, gdyż jest to postępowanie wbrew prawu *Szariat* oraz islamowi. Problem uzyskiwania korzyści finansowych w tym przypadku został rozwiązany dzięki zastosowaniu w wyżej wymienionym kontrakcie dodatkowej umowy sprzedaży – całość transakcji ma wówczas przebieg przedstawiony poniżej.

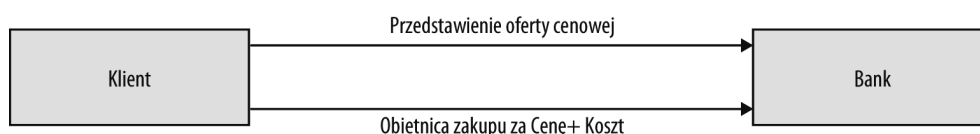
W typowej transakcji *Murabahah* udział biorą trzy strony: podmiot finansujący (Bank Islamski), podmiot sprzedający produkt (Dostawca) oraz potencjalny użytkownik produktu (Klient), który otrzymuje pomoc przy nabyciu danego dobra ze strony Banku.

Działanie nr 1. Klient Banku – potencjalny użytkownik produktu – przedstawia Bankowi swoją sytuację z wyraźnym określeniem typu oraz cech produktu, jakiego potrzebuje, jednocześnie informując Bank o możliwości uzyskania potencjalnej oferty cenowej ze strony Dostawcy. Bank mianuje Klienta swoim Agentem oraz prosi o przedstawienie oferty cenowej dotyczącej produktów, które mają zostać zakupione.

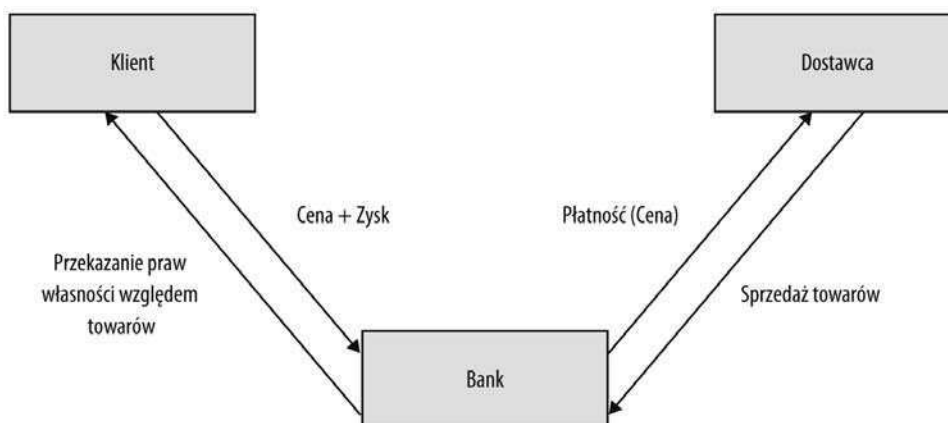

Działanie nr 2. Po otrzymaniu oferty ze strony Dostawcy, Klient informuje o niej Bank, jak również stwierdza, że odkupi od Banku dobra, o ile Bank dokona zakupu towarów od wskazanego przez Klienta Dostawcy. Cena, za jaką towary zostaną odkupione od Banku przez Klienta, będzie ceną (Cena), za jaką Bank zakupił towary od Dostawcy powiększoną o uzgodniony między Bankiem a Klientem

zysk (Zysk) dla Banku, uzyskany ze względu na przeprowadzenie opisanej transakcji oraz zaangażowanie środków finansowych przez Bank.

Działanie nr 3: Bank uzyskawszy zapewnienie od Klienta, dotyczące odkupienia towarów, przeprowadza transakcję ich zakupu od wskazanego przez Klienta Dostawcy po określonej Cenie. Bank wyznacza Klienta jako beneficjenta dokonanego zakupu, w celu uniknięcia potencjalnych kosztów oraz problemów związanych z przechowywaniem zakupionych towarów. Klient odbiera zakupiony towar w imieniu Banku, jednak Bank przez cały czas zostaje prawnym właścicielem zakupionych towarów. W tym momencie dochodzi do zawarcia między Klientem a Bankiem kontraktu sprzedaży – uzgodniona zostaje wielkość Zysku, jaką Bank pragnie otrzymać w zamian za przeprowadzenie transakcji, forma płatności oraz termin jej dokonania. W tego typu kontraktach bardzo często Bank wymaga od Klienta zabezpieczenia w postaci aktywów bądź np. hipoteki – w celu zapewnienia sobie zapłaty za zakupione dobra. Częstym zjawiskiem jest sytuacja, w której Klient dokonuje zapłaty za dobra w postaci ratalnej.

Kontrakt *Murabahah* może zostać użyty tylko i wyłącznie względem zakupu (sprzedaży) towarów lub usług, nie może znaleźć zastosowania w finansowaniu działalności przedsiębiorstw, gdyż wtedy dochodziłoby do fizycznego przekazania podmiotowi wymagającemu finansowania środków pieniężnych, a następnie według zasad funkcjonowania wyżej wymienionego kontraktu, miałyby zostać spłacone

suma pieniężna większa od użytej – tego typu działania są zabronione przez prawo *Szariat*. Niezwykle istotną w tym kontrakcie kwestią jest to, aby Bank stał się prawnym właścicielem towarów – musi dojść do transakcji sprzedaży i zakupu, wtedy kontrakt *Murabahah* uznaje się za ważny. W sytuacji, gdy Klient Banku nie wywiązuje się z umowy, łamie kontrakt i nie odkupuje od Banku zakupionych dla niego towarów, Bank ma prawo domagać się od Klienta zwrotu środków pieniężnych tylko i wyłącznie do wysokości Ceny, jaka za dany towar została zapłacona. Żadne dodatkowe opłaty, kary za niedopełnienie umowy lub odsetki nie mogą zostać naliczane (nie jest to dozwolone przez prawo *Shariah*). W takiej sytuacji Bank korzysta z zabezpieczenia, jakie zostało wniesione do umowy przez Klienta i ma prawo do jego zajęcia.

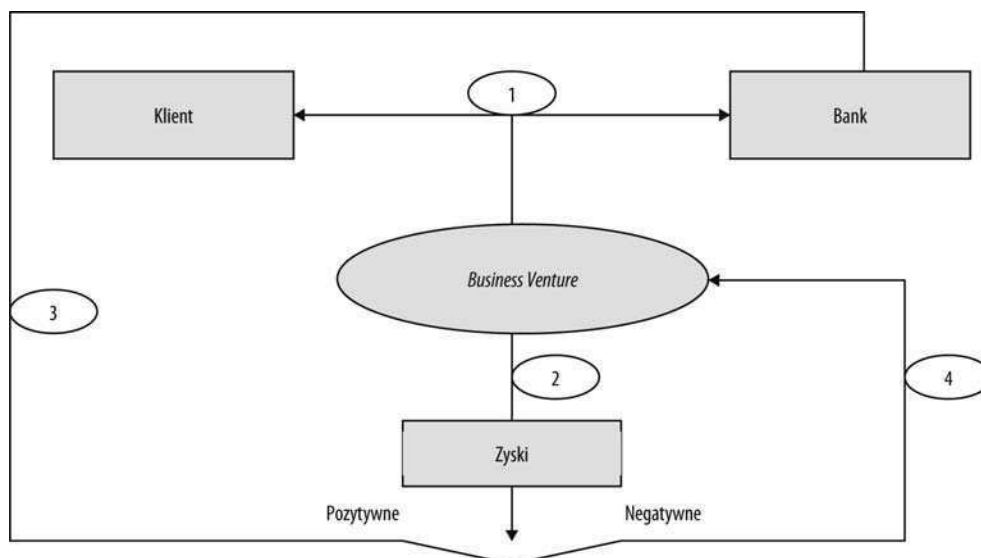
Wielkość zysku, jaki Bank ma potencjalnie uzyskać z tytułu przeprowadzonej transakcji, jest uzależniona od rodzaju towaru, jaki ma przez Bank zostać zakupiony, wiarygodności Klienta, rodzaju zastosowanego zabezpieczenia oraz okresu, przez jaki Bank będzie prawnym posiadaczem zakupionych towarów.

Kontrakt *Murabahah* zasadniczo różni się od pożyczki tym, że nie dochodzi podczas jego realizacji do przekazania środków pieniężnych z Banku do Klienta – finansowanie powiązane jest bezpośrednio z zakupem, a następnie odsprzedażą określonych aktywów. Bank jest właścicielem aktywów, używa ich tuż po zakupie Klientowi, a następnie w terminie późniejszym odsprzedaje je także swojemu Klientowi. Mają tu miejsce tylko i wyłącznie transakcje kupna i sprzedaży po z góry ustalonych cenach, w terminach, które także zostają odpowiednio doprecyzowane – nie ma tu mowy o spłacie odsetek lub o oprocentowaniu.

Kolejnym istotnym kontraktem należącym do kategorii kontraktów finansowych jest produkt o nazwie *Musharaka* – Spółka (*joint venture*). *Musharaka* jest kontraktem mającym bardzo wiele odmian oraz zastosowań, jego używanie było propagowane już za życia proroka. Tego typu umowę uznaje się za swoistą hybrydę, powstałą z połączenia kontraktu *Shirakah* (kontrakt dotyczący funkcjonowania spółek) oraz opisanego wcześniej *Mudarabah*, gdyż łączy w sobie kwestie związane z dokonywaniem inwestycji, jak również z odpowiednim zarządzaniem nimi. *Musharaka* lub *Shirakah* mogą zostać określone jako swoistego rodzaju formy spółek, utworzone przez dwa lub więcej podmiotów, które wnoszą do spółki kapitał, wkład pracy lub *know-how*. Podmioty formujące tego typu spółki dzielą między sobą zarówno potencjalne zyski, jak i starty, mają także podobne przywileje oraz obowiązki względem utworzonej spółki¹⁵. Struktura kontraktu *Musharaka* została przedstawiona na rysunku 3.

¹⁵ Ali A.J., *Islam and business: cross-cultural and cross-national...*op.cit., s. 57 i nast.

Kontrakt Musharaka jest zawierany najczęściej w formie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością – podmioty partycypujące w tego typu kontrakcie odpowiadają za poniesione straty lub wyrządzone szkody tylko do wysokości wniesionych wkładów kapitałowych¹⁶.

Rysunek 3. Schemat działania kontraktu *Musharaka*

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A.J. Ali, *Islam and business: cross-cultural and cross-national...*, op.cit., s. 59.

Działanie nr 1. Klient oraz Bank decydują się na stworzenie spółki oraz realizację przedsięwzięcia, w którym Bank odgrywał będzie rolę podmiotu wnoszącego środki finansowe, natomiast Klient swoją wiedzę oraz *know-how*. Dochodzi do zawarcia kontraktu.

Działanie nr 2. Partnerzy (Klient oraz Bank) prowadzą działalność biznesową wedle uzgodnionych w kontrakcie zasad. Biznes generuje zyski lub straty.

Działanie nr 3. W przypadku, gdy przedsięwzięcie generuje zyski – wtedy podlegają one podziałowi między Bank a Klienta wedle ustalonych w kontrakcie proporcji.

Działanie nr 4. W sytuacji, gdy przedsiębiorstwo generuje straty, są one dzielone proporcjonalnie wedle wkładów kapitałowych między partnerami.

¹⁶ Ali A.J., *Islam and business: cross-cultural and...*, op.cit., s. 59.

Kontrakty dotyczące transakcji pośrednictwa

Kontrakty dotyczące pośrednictwa mają za zadanie uprościć egzekucję oraz zwiększyć transparentność wykonywania kontraktów o charakterze transakcyjnym i finansowym. Paleta tego typu umów jest dość szeroka, pozwala tym samym na dokonywanie wielu rodzajów transakcji o charakterze pośrednictwa. Najbardziej charakterystycznym, a zarazem bardzo często oraz powszechnie wykorzystywanym kontraktem z tej grupy, jest kontrakt *Takaful* – czyli znany w klasycznym systemie finansowym produkt o nazwie ubezpieczenia. Usługa ubezpieczeń odgrywa niezwykle istotną rolę w transakcjach handlowych, jak również finansach osobistych. Wyznawcy islamu uznają jednak konwencjonalnie stosowane usługi ubezpieczeń za niezgodne z ich religijnymi przekonaniami oraz regułami prawa *Szariat*. Aby usługa ubezpieczeń była kompatybilna z islamem, nie może zawierać w sobie elementów zabronionych, takich jak: *Riba* (odsetki/oprocentowanie), *Maisir* (hazard) oraz *Gharar* (element niepewności). Z tego też względu powstała usługa *Takaful*, która jest islamskim odpowiednikiem powszechnie stosowanej w innych systemach ekonomicznych usługi ubezpieczeń.

Konwencjonalne ubezpieczenia nie znajdują zastosowania w świecie islamu ze względu na element niepewności, jaki zawierają w sobie usługi świadczone przez towarzystwa ubezpieczeniowe. Decydując się na zawarcie standardowego kontraktu ubezpieczenia, podmiot pragnący się ubezpieczyć dokonuje wpłat finansowych, w określonych w umowie odstępach czasu, na rzecz instytucji ubezpieczeniowej. W zamian za dokonywanie tego typu opłat ryzyko związane z wystąpieniem strat finansowych lub uszkodzeń aktywów, które podlegają kontraktowi ubezpieczenia, zostaje przeniesione (na okres trwania umowy ubezpieczenia) na podmiot ubezpieczeniowy. W sytuacji, gdy podczas obowiązywania umowy ubezpieczenia dojdzie do wystąpienia strat lub uszkodzeń na podmiocie lub aktywach ubezpieczonych, wtedy instytucja ubezpieczeniowa gwarantuje rekompensatę poniesionych strat (środki pochodzące z wpłat ubezpieczonego zostaną wykorzystane na ten cel). Jeżeli jednak podczas trwania kontraktu ubezpieczenia nie dojdzie do wystąpienia jakichkolwiek szkód, wtedy po wygaśnięciu umowy składki płacone przez ubezpieczonego nie podlegają zwrotowi – przechodzą one na konto instytucji ubezpieczeniowej. Prawo *Szariat* interpretuje tę sytuację jako element niepewności, gdyż usługa ze strony instytucji ubezpieczającej może mieć miejsce lub nie – jest to uzależnione od wystąpienia szkody na podmiocie ubezpieczonym, a co za tym idzie podmiot ubezpieczony może utracić wpłacane składki lub też nie (w przypadku wystąpienia szkody). Ta niepewność uniemożliwia stosowanie usługi „standardowych” ubezpieczeń w krajach islamskich.

Kolejną przeszkodą, uniemożliwiającą stosowanie konwencjonalnych ubezpieczeń w krajach islamskich jest to, że instytucje ubezpieczeniowe inwestują posiadane środki w przedsięwzięcia, które nie zawsze są akceptowane przez prawo *Szariat*. Z tego też względu korzystanie z usług tego typu instytucji uznaje się za przeciwstawianie się zaleceniom Allaha.

W celu wyeliminowania elementu niepewności, skonstruowano usługę *Takaful*, która należy do grupy kontraktów pośrednictwa i opiera się na koncepcji kooperacji podmiotów, które przystąpiły do wyżej wymienionego kontraktu. Podmioty partycypujące w kontrakcie, czyli podmioty ubezpieczone, tworzą w ramach kontraktu *Takaful* swoistego rodzaju fundusz, w ramach którego zgadzają się gwarantować sobie wzajemnie rekompensatę względem potencjalnych strat na podmiotach, jakie podlegają ubezpieczeniu. W tej sytuacji podmioty ubezpieczone stają się jednocześnie ubezpieczycielami. Środki znajdujące się w puli finansowej funduszu generowane są z wpłat członków, są także inwestowane w przedsięwzięcia, które spełniają wymogi prawa *Szariat*. Nadwyżki wygenerowane przez przeprowadzane inwestycje wypłacane są członkom funduszu w momencie, gdy pokryte zostaną szkody, jakie wystąpiły na aktywach innych członków funduszu¹⁷.

Podsumowanie

Analiza zasad funkcjonowania kontraktów w islamskim systemie finansowym jest analizą bardzo pouczającą. Mimo że cały system ekonomiczny w krajach muzułmańskich zbudowany został wedle zasad wywodzących się z ksiąg oraz praw religijnych, to jest to system o niezwyklej efektywności oraz skuteczności działania. Analizując go dochodzimy do wniosku, że wykorzystywanie takich instrumentów, jak oprocentowanie, nie jest wyznacznikiem generowania zysków przez instytucje finansowe. Kontrakty stanowią najistotniejszy element, będący jednocześnie podstawą funkcjonowania omawianego systemu. Pozwalają na tworzenie produktów oraz usług bankowych o funkcjonalnościach bardzo zbliżonych do tych, które są oferowane w ramach klasycznego systemu bankowego – kompatybilnych jednak z wymogami koranicznego prawa *Szariat*. Pozwalają one także na modyfikowanie funkcjonalności oferowanych produktów, jak również na kreowanie innowacyjnych rozwiązań finansowych. Każda firma, a w szczególności instytucja finansowa,

¹⁷ Islamic Financial Services Board, *Issues In regulation Takaful (Islamic Insurance)*, Sierpień 2006, s. 4 i nast.

dążąca do osiągnięcia sukcesu powinna mieć w swojej ofercie różnego rodzaju innowacyjne rozwiązania, oparte na antycypowanych potrzebach rynkowych, powinna także efektywnie prowadzić swoją działalność, zaspokajając potrzeby klienteli zarówno pod względem ekonomicznym, jak i moralnym. Taką właśnie strategię stosują instytucje finansowe w krajach islamskich. Mimo rygorystycznych zasad religijno-prawnych, jakim muszą podporządkować swoją działalność, udało im się stworzyć system działania oraz ofertę, którą skutecznie konkurują z produktami konwencjonalnych instytucji finansowych. Ponadto system bankowości, ubezpieczeń oraz szeroko pojętych finansów islamskich jest systemem rozwijającym się w niezwykle szybkim tempie. Rozwiązania oferowane w jego ramach cieszą się znacznym zainteresowaniem nie tylko wśród wyznawców islamu, lecz także innych religii. Niektóre z międzynarodowych instytucji decydują się na wprowadzenie niewielkiej palety produktów opartych na założeniach prawa *Szariat*. Jest to głównie związane z dostrzeżeniem potencjału drzemącego nie tylko w stale rozwijających się krajach islamskich, lecz także w islamskich mniejszościach narodowych mieszkających w wielu krajach na różnych kontynentach.

Contracts as an element of Islamic financial system

The article deals with issue of Islamic banking, describes its main characteristics and conceptions, which derive from holy script of Islam – Quran. The aim of first part of the study is to present information related to the creation of Islamic economical system – with emphasis on topics related to the law of Sharia, which defines rules of the whole socio-economic system in Islamic world. The following part of the article describes rules, conceptions and solutions related to functioning of the Islamic finance. Third part of the article contains descriptions of the most popular contracts (agreements) used in Islamic financial system. The aim of the whole article is to present characteristics of contracts, which are a basis and moreover main “tool” of Islamic economical system. Understanding of contracts used in Islamic finance will enable comprehension of functioning of basic banking products available in Islamic financial system.

Contrats de la finance islamique

L'article traite de la question du fonctionnement du système financier islamique, qui est influencé par le Coran. La première partie de l'étude se réfère à la création du système économique islamique – avec un accent particulier sur le problème de la Charia. La deuxième partie de l'article décrit les principes de fonctionnement du système de finance islamique, en présentant ses concepts et ses solutions proposées. Dans la troisième partie, l'auteur se concentre sur les contrats les plus populaires dans le système bancaire islamique.

Le but de cet article est de présenter les caractéristiques des contrats, qui sont un «outil» principal du système économique islamique, ce qui permet de mieux comprendre le fonctionnement des produits bancaires offerts par ce système.